

УДК 922:81'28Матвіяс

Л.В. РЯБЕЦЬ, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу діалектології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001
E-mail: riabetslv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4829-715X>

ЖИТТЯ В НАУЦІ ПРО МОВУ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ГРИГОРОВИЧА МАТВІЯСА)

Цьогоріч філологічна спільнота України відзначає 100-річчя відомого українського мовознавця, діалектолога, доктора філологічних наук, професора, лавреата Державної премії України в галузі науки і техніки Івана Григоровича Матвіяса.

І.Г. Матвіяс народився 1 травня 1925 року в селі Карові Сокальського району Львівської області в селянській родині. На формування його життєвих поглядів вплинули родина, розвинений просвітницько-культурний рух Галичини, національно-визвольні змагання, про його причетність до яких донедавна не говорили. Вищу освіту здобув на українському відділенні філологічного факультету Львівського університету (1945—1950). Далі — робота на кафедрі української мови Дрогобицького педінституту та аспірантура Інституту мовознавства імені О.О. Потебні АН України, після завершення якої в 1955 році працював у цьому Інституті, а з 1991 року — в Інституті української мови НАН України, з яким пов'язав подальше наукове життя.

Іван Григорович Матвіяс належить до когорти вчених, які своєю науковою діяльністю та дослідженнями в галузі українського мовознавства формували основу нашої національної ідентичності. Сьогодні по-особливому актуальними є слова науковця: «Для кожного народу мова — це його неоціненний скарб. Мова є одним із найважливіших засобів об'єднання людей

Цитування: Рябець Л.В. (2025). Життя в науці про мову (до 100-річчя від дня народження Івана Григоровича Матвіяса). *Українська мова*, 3 (95), 119—122.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

у народності, нації, вона є засобом національного самоусвідомлення, збереження традицій, звичаїв, засвоєння історії, виховання патріотичних почуттів. Мова — засіб створення і вираження культури народу, вияву його духовного багатства, психіки, таланту. Вона відіграє надзвичайно важливу роль у боротьбі народів за їх соціальне і національне визволення і допомагає народам відстоювати свою самобутність серед інших народів»¹.

Наукова спадщина професора багатогранна. Це праці з граматики та історії української мови, діалектології, лінгвістичної географії, лінгвостилістики².

Першою важливою мовознавчою студією І.Г. Матвіяса стала праця «Синтаксис займенників в українській літературній мові I половини XIX ст.», яку він захистив у 1954 році як кандидатську дисертацію, а згодом опублікував її розширений варіант окремою монографією — «Синтаксис займенників в українській мові» (Київ, 1962). Дослідження присвячене вивченню синтаксичної природи займенників, зокрема визначенню їхніх функцій у реченні, окресленню позицій, у яких вони дублюють іменники і прикметники. У монографії також докладно з'ясовано особливості формування норм у синтаксичній підсистемі української літературної мови, проаналізовано наявні в текстах XIX ст. ті риси синтактики займенників, поява яких у текстах західноукраїнських авторів була спричинена регіональною мовно-культурною практикою, діалектним тлом, а в східноукраїнських авторів — виразними стилістичними настановами.

Тривалий час в українській лінгвістиці актуальною була проблема створення описової граматики, особливо гостро цю потребу відчували мовознавці-дидакти вищої школи. І.Г. Матвіяс підготував та опублікував «Курс сучасної української літературної мови. Морфологія» (Київ, 1962), що на кілька десятиліть закрит цю лаку, чому посприяли аргументованість і доступність викладу теоретичних положень, вдало дібрані ілюстрації.

І.Г. Матвіяс завжди працював із дуже складним граматичним матеріалом. Він написав розділи про іменник і займенник до колективної академічної праці «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (Київ, 1969) та підготував докторську дисертацію «Іменник в українській мові», яку успішно захистив 1969 року, а в 1974 році опублікував як окрему монографію.

Особливою сторінкою в житті Івана Григоровича Матвіяса була робота над створенням фундаментальної лінгвогеографічної праці — *Атлас української мови* (АУМ). Він увійшов до колективу діалектологів у період формування джерельної бази й випрацювання теоретичних засад створення АУМ, згодом долучився до колективного опрацювання основ картографування,

¹ Матвіяс І.Г. (1990). *Українська мова і її говори* (с. 3). Київ: Наукова думка.

² Бібліографію І.Г. Матвіяса див.: *Студії з діалектології*. Матеріали і дослідження. (2017). Вип. 1 (с. 270—281). П.Ю. Гриценко (відп. ред.). Київ: КММ.

до укладання та коментування карт. І.Г. Матвіяс узагальнив практичний досвід укладачів атласу щодо передкартографічної інтерпретації діалектного матеріалу та створення лінгвістичних карт і синтезував його в чітких інструкціях: «Інструкція для складання карт до Атласа української мови» (Діалектологічний бюлетень. Вип. VIII. Київ, 1961) та «Інструкція для складання коментарів до карт Атласа української мови» (Діалектологічний бюлетень. Вип. IX. Київ, 1962). Їх надалі використовували укладачі атласу. Як зазначив П.Ю. Гриценко, нинішньому поколінню науковців творчі пошуки «першопрохідців слов'янського лінгвістичного картографування» можуть видаватися перейденим етапом, проте варто усвідомити, що сучасні комп'ютерні технології картографування постали на ґрунті чіткого розуміння типів ареальних протиставлень, установлення структурної та частотної ієрархії одиниць і явищ, осмислення та перевіряння взаємозв'язків елементів різних рівнів мовної системи, що були сформульовані в далекі 60-ті роки ХХ ст. внаслідок передкартографічного аналізу діалектного матеріалу, укладання та коментування карт³. Від 1960 року в наукових виданнях І.Г. Матвіяс регулярно друкував праці з різноманітних проблем діалектології, лінгвогеографії, у яких викладав засади картографування матеріалів, особливості відбиття лексики та фразеології, відображення старожитніх та новостворених українських говорів в АУМ. Іван Григорович уклав до АУМ 34 карти, був автором передмови до першого тому, співавтором і відповідальним редактором першого і третього томів, головою редколегії другого тому. Опублікування *Атласу української мови* в 3 томах стало тією знаковою подією в житті мовознавчої спільноти України, від якої розпочалася нова сторінка української діалектології, коли після періоду відвертого неприйняття цієї науки почало поступово утверджуватися вивчення мови у просторових координатах, а не лише в системі усталених структурної, функційної та історичної парадигм пізнання. Працю колективу діалектологів було гідно поціновано та удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки (2006).

І.Г. Матвіяс був залюблений у рідне слово, ретельно вивчав особливості українських діалектів. Важливого значення він надавав проблемам генези українських діалектів, формування основи сучасної української літературної мови та варіантності літературної мови, взаємовідношення діалектів і літературної мови, використання діалектизмів у творах художньої літератури (праці «Українська мова і її говори» (1990), «Варіанти української літературної мови» (1998), цикли статей на сторінках часопису «Культура слова» та ін.). Результати творчих пошуків і глибоких лінгвістичних досліджень переконливо підтвердили одну з тез ученого: «Незважаючи на те, що під впливом літературної мови народні говори змінюються і до певної міри нівелюються, вони поруч з літературною мовою житимуть завжди»⁴.

Іван Григорович був активним учасником наукових дискусій, обговорення кандидатських і докторських дисертацій, завжди демонстрував ви-

³ Гриценко П.Ю. (2015). Професор І.Г. Матвіяс. *Українська мова*, 2, с. 161.

⁴ Матвіяс І.Г. (1990). *Українська мова і її говори* (с. 162). Київ: Наукова думка.

сокий рівень професіоналізму та наукової толерантності, приклад делікатного спілкування в науковому товаристві.

І.Г. Матвіяс увійшов в історію українського мовознавства як дослідник широкої наукової проблематики — граматики сучасної української літературної мови, історії мови, її генези, просторового функціонування, варіантності та ін. Вагомий творчий доробок науковця вже давно став тим теоретичним підґрунтям, що допомагає сучасним дослідникам мови шукати шляхи розв'язання актуальних проблем новітньої лінгвоукраїністики.

Статтю отримано 13.08.2025

Liudmyla Riabets, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of Dialectology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: riabetslv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4829-715X>

LIFE IN LANGUAGE SCIENCE
(TO THE 100th ANNIVERSARY OF THE BIRTH
OF IVAN GRIGOROVICH MATVIYAS)